Парламентаризм як об'єкт електоральної комунікації

Юрій Ганжуров,
кандидат історичних наук,
докторант Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень
НАН України

Політичні події останнього часу в українському парламенті продукуються законодавчими ініціативами стосовно конституційного оформлення розподілу повноважень між інститутами державної влади з метою створення парламентсько-президентської республіки. З огляду на це в політичній комунікації суспільства поняття „парламентаризм" висувається на перший план в інформаційному просторі політичного дискурсу і набуває ознак основної теми дискусій щодо конституційної реформи як з боку практичних політиків, законодавців, так і з позицій фахівців, представників різних наукових шкіл міждисциплінарного аналізу суспільних процесів.

Термін „парламентаризм" як категорія суспільно-політичної думки з'явився ще в XIV столітті і згодом набув визнання в різних політичних колах Європи. Він, зокрема, використовувався в працях К. Каутського, в яких досліджувалася історія представницьких органів, починаючи з „періоду варварства", та для обґрунтовування засад теорії народного представництва через відповідні державні органи [1]. Максимально наближають поняття парламентаризму до самого парламенту й автори енциклопедичного довідника з державного права ФРН: „Під парламентаризмом слід розуміти форму представництва народу, коріння якої заглиблюється в середньовіччя у вигляді обраних чи скликаних зборів" [2]. Теза про визначальну роль народної демократії як вирішального чинника формування парламентаризму – суттєвого елемента політичної системи суспільства – є однією з провідних у дослідженні історії й теорії держави і права.

Свій вклад у розбудову цього підходу зробили й українські дослідники. Як зазначає В. Смолій, „традиції українського парламентаризму містяться

політичний дискурс

у світанковій далечині історії східного слов'янства. Саме тоді народився звичай скликати сходки, на яких вирішувалися найважливіші питання життя племені. В них могли брати участь, крім князя з його дружиною, всі вільні люди. Сходки мали й спеціальну назву – віче. Віче було верховним органом племінного самоврядування й суду у слов'ян" [3]. Отже еволюція українського парламентаризму має тривалу історію: від стародавнього віча до козацьких рад, від конституції Пилипа Орлика до Центральної Ради й, нарешті, до сучасного українського парламентаризму.

В наш час форми парламентського правління стали предметом пильної уваги дослідників. Фахівці, що працюють у цій галузі, помітно поглибили знання про характер представницької законодавчої влади, її вплив на суспільно-політичні процеси. Про це свідчить аналіз концептів оцінки сутності парламентаризму як сукупності явищ, пов'язаних із практикою діяльності парламенту, його процедурами. Саме в такому розумінні вживається це поняття в працях багатьох вітчизняних політологів, вчених, правознавців [4].

Досить докладно цю тему висвітлює, зокрема, В. Журавський, всебічно аналізуючи дефініцію поняття „парламентаризм" [5]. Він, зокрема, розглядає доцільність вживання цього поняття як у вузькому, так і в широкому розумінні. У вузькому розумінні парламентаризм – це система організації і функціонування державної влади, що характеризується поділом законодавчих і виконавських функцій за зверхності парламенту, наявності у нього виняткових прерогатив і повноважень. Парламентаризм у широкому розумінні – це система організації державної влади, яка характеризується вагомою роллю парламенту, передбаченими конституцією можливостями його активного впливу на суспільне життя завдяки наявності демократичних функцій (законодавчої, бюджетної, контрольної), процедур та механізмів взаємодії з іншими органами державної влади. В поняття парламентаризму, в широкому розумінні, входить також сукупність поглядів, ідей, спрямованих на утвердження верховної ролі парламенту в системі організації державної влади. Цю думку поділяє і Ю. Древаль, хоча, власне, сукупність поглядів, ідей і цінностей він розглядає в межах практичної діяльності реально діючих представницьких законодавчих установ – парламентів [6].

В контексті викладених концептів доречно проаналізувати складові визначення поняття „парламентаризм" крізь призму категорії політичної комунікації, оскільки, як слушно зазначає А. Георгіца, „обов'язковою ознакою сучасного парламентаризму має бути захист прав і свобод громадян – свободи слова, засобів масової інформації, свободи об'єднань" [7].

Важливість структуризації політичної комунікації відповідно до видових ознак парламентаризму як якісної ознаки політичної системи

суспільства пов'язана з проблемою перетворення теоретичних засад моделювання конституційної реформи на практичне відтворення законодавчих ініціатив та оцінки готовності суспільства до пропозицій політичної еліти, що мають адекватно сприйматися всіма складовими громадянського суспільства.

Отже, просування ідеї парламентаризму не може обмежуватися системою організації влади у формі парламентського правління. Вона, себто парламентська модель, має бути органічно сприйнята масовою свідомістю, іншими словами – відповідати системі цінностей суспільства, засадам політичної культури населення. В кінцевому підсумку парламентаризм може набути дієвих форм, якщо його ідеї опанують свідомість громадян і стануть основою електоральної поведінки.

Розкриваючи цю тему, Л. Нагорна зазначає: „Очевидно, мають рацію прибічники теорії певного „життєвого циклу" становлення політичної культури, темп якого залежить від здатності даного соціуму сприймати й демократичні цінності, процедури, правила і не піддається істотному прискоренню за бажанням політиків" [8]. Тим часом, еволюція політичної культури соціуму, як свідчить практика, може бути пригальмована, несвідомо чи навмисно, суб'єктами інформаційної політики. Доволі промовистим фактом рівня політичної культури більшості громадян, з одного боку, та можливостей механізмів управління масовою свідомістю, з іншого, можуть бути результати квітневого 2000 року референдуму, спрямованого на трансформацію визначальних засад парламентаризму в Україні. Адже імплементація його результатів могла призвести до звуження народного представництва (а отже й кожного виборця зокрема) в єдиному законодавчому органі держави через зменшення кількості депутатів.

Вочевидь, громадська активність у політичному житті суспільства, що акумулюється у виборчому та референдумному процесах, є доволі керованою. Можливо, саме в умовах нерозвинутості інститутів громадянського суспільства суттєвим вимірювачем ставлення до влади взагалі і парламенту зокрема є абсентизм. С. Рябов пов'язує це явище з нерозвиненою політичною свідомістю або й протестом проти недемократичного виборчого законодавства [9]. З позицій теорії політичної комунікації, абсентизм є доволі цікавим об'єктом вивчення суспільної мотивації. Причому, навіть не з боку тих, хто не бере участі в голосуванні. З точки зору політичної доцільності, противники парламентаризму мають бути зацікавлені у формуванні абсентизму і створенні для цього відповідних організаційних та інформаційних перешкод.

Порушення виборчого законодавства віддзеркалюють тенденцію до цілковитого прагматизму в реалізації особистих чи кланових інтересів, що не співпадають з цивілізаційними нормами трансформації політичної системи до форми парламентського правління. Не справляє позитивного

політичний дискурс

враження й ситуація, пов'язана з формуванням громадської думки щодо парламенту. Проблеми іміджу Верховної Ради України перебувають в центрі уваги багатьох політологів. Щоправда, джерельною базою їх досліджень і, відповідно, висновків є результати соціологічних опитувань [10]. На нашу думку, до низьких рівнів довіри парламенту, так само, як і до самих запитань на кшталт „Чи довіряєте ви Верховній Раді України?", треба підходити критично. По суті, вже у самому запитанні програмується підміна частковості поняття загальною категорією. Виборці в принципі не можуть висловлювати недовіру парламенту в цілому, адже там – конкретні депутати, політичні партії, за яких вони голосували. Громадяни можуть мати претензії до якоїсь частини депутатського корпусу чи особисто до якогось депутата, тому постановка питання про ставлення до парламенту в некоректній оціночній редакції очікуваної відповіді вбачається провокативною.

Крім того, оцінка дій депутатів не повинна тлумачитися як ставлення до парламенту як політичного інституту державної влади. Отже, перспективи розвитку парламентаризму в частині впровадження ідей народного представництва, участі складових громадянського суспільства в процесі формування законодавчого органу, як бачимо, поки що перебувають на рівні усвідомлення такої необхідності. Відтак механізми інтенсифікації цього процесу треба вибудовувати в середовищі електоральної комунікації: вивченні інформаційних ресурсів виборчого процесу, аналізі електоральної поведінки виборців, визначенні чинників делегування владних повноважень конкретному політику, а за новим виборчим законом – політичній організації на основі споживацьких репрезентацій та ціннісних ідентифікацій.

Електоральні комунікації традиційно здійснюються за допомогою ЗМІ, політичних організацій, формальних і неформальних контактів, безпосередньої апеляції до аудиторії. Визначаючи роль і місце ЗМІ у структуризації електоральної комунікації, важливо враховувати так звану традицію реконструкції політичної свідомості. Вона ґрунтується на базовому положенні про те, що структура політичної свідомості – це дещо більше, аніж сукупність думок з окремих питань політичного дискурсу.

Традиція реконструкції політичної свідомості базується на конструктивістській моделі У. Геймсона [11]. Її сенс — у вивченні варіативності комунікативного повідомлення, оскільки проблеми політичного життя засоби масової інформації і громадяни інтерпретують по-різному, в усякому разі оцінки не завжди співпадають. Звідси постає питання про правомірність ЗМІ формувти таку думку.

У зв'язку з цим вимальовується інша категорія електоральної свідомості, що відрізняється від громадської думки. Отже, конструктивізм, за У. Геймсоном, фокусується на „звичайному знанні", на відміну від поняття „громадська думка". Використання категорії „знання" актуалізує

якісно іншу організацію інформації в каналах політичної комунікації. У зв'язку з цим постає питання про рівень правової культури виборців, їх здатності не лише сприймати, а й оцінювати факти політичного життя і, зокрема, парламентської практики.

Однією з найважливіших умов та засобом підвищення рівня правової культури громадян є структура відносин і засобів правого інформування. З одного боку, тут постає ціла низка питань щодо забезпечення населення правовою інформацією на систематичному рівні. З іншого – виникає проблема вдосконалення нормативно-правового змісту категоріального апарату сфери правого інформування громадян. На цьому тлі впадає в око те, що для держави з населенням 48 мільйонів чоловік існує доволі обмежена кількість офіційних видань, що поширюють офіційні тексти нормативно-правових актів. При цьому варто враховувати, що такі видання практично не охоплюють масив підзаконних нормативно-правових актів міністерств і відомств, органів державної влади на місцях, актів органів місцевого самоврядування. Тексти нормативно-правових актів, опубліковані в неофіційних виданнях, носять суто інформаційний характер, вони не можуть використовуватися офіційно. Ця обставина значно звужує спектр охоплення населення друкованими ЗМІ правовою інформацією нормативного характеру, яка може бути практично використана громадянами, наприклад, у захисті їх виборчих прав.

Контент-аналіз матеріалів парламентської преси свідчить, що питома вага публікацій офіційного характеру нормативно-правових актів залишається невисокою. Основним джерелом правової інформації стають коментарі, причому як власне законів та підзаконних актів, так і ситуацій навколо парламентської трибуни. А коментар, як відомо, є суб'єктивним продуктом авторської думки. Проте саме він стає вагомим чинником у формуванні громадського ставлення до парламентської практики. В період передвиборчої боротьби відбувається помітна інтенсифікація методів впливу на громадян: потоки політичної комунікації у вигляді аналітичних матеріалів (оцінки соціально-економічної ситуації в країні, прогнози відносно її подальшого розвитку в залежності від результатів виборів, аналіз діяльності нинішньої влади) тощо.

В кінцевому підсумку основний зміст впливу на громадян засобами політичної комунікації має на меті результативність електоральної поведінки. В цій системі формування в суспільстві ставлення до ідеї парламентаризму має дуалістичний характер. З одного боку, зацікавленість основних учасників виборчого процесу в електоральній активності об'єктивно сприяє популяризації виборчого права, а з іншого – через персоніфікацію такої мети значною мірою унеможливлюється неупереджене ставлення громадян до виборів як процесу конституційного формування законодавчого органу. Адже механізм застосування маніпуляційних прийомів, введення до інформаційного обігу „компромату"

певним чином дискредитує систему обрання представницьких органів.

У зв'язку з цим важливо зазначити, що перетворення усталених форм політичної комунікації за браком традицій проведення передвиборчих кампаній в Україні відбувається, як правило, з використанням західноєвропейських та американських моделей. У даному випадку політична комунікація характеризується переважаючими функціями ЗМІ, передовсім телебачення, в процесі виборів. Часто їх зміст за своєю спрямованістю не співвідноситься з основними принципами суспільної моралі. Розглядаючи цю проблему, Дж. Ваттімо говорить, що було б „достатньо, якби мас-медіа не припускали залежності від ідеологій та приватних інтересів, а певним чином стали б „органами" соціальних наук, підпорядкували себе вимогам неупередженого знання, розповсюджували „науковий" образ суспільства" [12].

Реалізація цього завдання передбачає залучення до інформаційного поля основних комунікативних масивів, які за своєю структурою значно зменшують ймовірність виникнення конфліктів інтерпретацій в процесі пропаганди принципів парламентської демократії.

Ймовірно, поширення правових знань через ЗМІ – справа проблематична. Натомість набирає ваги процес формування громадянської активності за допомогою джерел неопосередкованої комунікації – можливості одержувати інформацію безпосередньо від суб'єктів парламентської комунікації. Йдеться, перш за все, про пряму трансляцію засідань Верховної Ради України. На думку Дж. Сміта, „коли ми розглядаємо функцію законодавчої влади, пов'язану з обговоренням ідей, не можна випускати з поля зору роль громадськості як спостерігача" [13]. Додамо: не лише спостерігача, а й активного учасника комунікативного процесу, котрий впливатиме на формування і структуризацію законодавчого органу державної влади.

Наступним елементом актуалізації засад парламентаризму в суспільній свідомості є механізм реалізації електоральних вимог до депутатського корпусу. Те, що називають „вимогами виборців", складає регулятивну основу наближення політичної системи до парламентської моделі, оскільки парламент як представницький інститут повинен мати конституційні повноваження, адекватні реалізації „електоральних пропозицій". Аналіз структури та кількісних параметрів звернень громадян до Верховної Ради України, здійснений науково-аналітичними службами її апарату, розкриває сталу тенденцію до збільшення питомої ваги таких ініціатив [14]. Актуалізують проблему впливу громадян на соціально-економічну політику й носії електоральної комунікації, матеріалізовані у формі депутатських запитів. В основі цих документів – проблеми виборців і, природно, вони досить адекватно віддзеркалюють стан справ на місцях та перебувають у площині конкретних функцій парламенту. Саме тому мають бути посилені механізми демократичного

контролю за владою, державним чиновництвом, можливості парламенту впливати на дії уряду, виконавчої влади в цілому. Має бути зміцнений зв'язок з урядом, парламентська більшість повинна нести всю відповідальність за урядову політику. Особливо важливою є „необхідність подолання індивідуалізму в парламенті, зміцнення зв'язків парламенту з громадськістю, з виборцями" [15].

Отже, парламентаризм як система організації державної влади, що характеризується вагомою роллю парламенту як демократичного представницького органу, передбаченими конституцією демократичними можливостями активного впливу його на суспільне життя, має перспективи в нашій країні за умов розвитку структури політичної комунікації як процесу формування ідеології громадянського суспільства, коли демократія участі стане вирішальним чинником перетворення теоретичних засад парламентської реформи на непорушну і природну систему цінностей громадян України.

Література:

1. **Шаповал В. М., Борденюк В. І, Журавльова Г. С.** Парламентаризм і законодавчий процес в Україні. — К., 2000. — С. 22.

2. Государственное право Германии: В 2 т., Т. 1 / Под ред. Й. Изензее. — М, 1994. — 311 с.

3. **Смолій В., Ричка В.** Влада народу. Український парламентаризм: від Віча Київської Русі до Верховної Ради // Україна – Юкрейн. — 1997. — № 12. — С. 7 – 8.

4. **Журавський В. С.** Становлення та розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). — К., 2002. — С. 105.

5. Парламентаризм і державна незалежність України: Бібліограф. покажчик. — К., 2001. — 40 с.

6. **Древаль Ю. Д.** Парламентаризм у політичній системі України (політико-правовий аналіз). — Харків, 2003. — С. 44.

7. **Георгіца А. З.** Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. — Чернівці, 1998. — С. 239.

8. **Нагорна Л. П.** Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. — К., 1998. — С. 255.

9. **Рябов С. Г.** Політичні вибори. — К., 1999. — С. 23.

10. Національна безпека і оборона. — № 2, — 2003. — С. 24 – 25.

11. **Вершинин М. С.** Политическая коммуникация в информационном обществе. — СПб., 2001. — С. 103 – 104.

12. **Ваттимо Дж.** Прозрачное общество. — М., 2002. — С. 30.

13. **Сміт Дж.** Роль законодавчої влади в ліберально-демократичних суспільствах. — Харків, 2001. — С. 17.

політичний дискурс

14. Верховна Рада України: інформаційний довідник. — К., 2002. — С. 136 – 141.

15. **Журавський В. С.** Зазн. праця. — С. 313.